

СТЕПАНЕНКО Л.М.,
кандидат педагогічних наук,
докторантка, Інститут соціальної
роботи та управління,
Національний педагогічний
університет імені .П.Драгоманова,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ВЗАЄМОДІЇ З МАРГІНАЛЬНИМИ СОЦІАЛЬНИМИ ГРУПАМИ

У статті розглядаються технології професійної підготовки майбутніх психологів до взаємодії з маргінальними соціальними групами. Розкрито основні вимоги галузевого стандарту щодо підготовки психологів.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні психологи, лекція, організаційні форми навчання, зміст підготовки, маргінальні соціальні групи.

В статье рассматриваются технологии профессиональной подготовки будущих психологов к социальным связям. Раскрыты основные требования отраслевого стандарта по подготовке психологов.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, социальные связи, будущие психологи, лекция, содержание подготовки.

Technologies in the professional preparation of future psychologists to the communication with marginal social groups are considered in the article. Basic requirements of industry standard for training psychologists are also considered here.

Key words: professional preparation, future psychologists, lecture, organizational forms of education, content of preparation, marginal social groups.

Постановка проблеми дослідження. В Україні право на працю гарантує не тільки держава, а й високий рівень професійних знань та умінь, здібності, ініціативність та працелюбність фахівців, тобто на сучасному ринку праці зростає потреба у кваліфікованих фахівцях. Працівники будь-якої сфери починають цінувати свою роботу, коли заходить мова про конкурентоздатність кожного окремого індивіда. Високий рівень кваліфікації фахівця забезпечує не тільки його потребу на ринку праці, але й оптимізує позитивне відношення людини до професійного навчання, перспективи задоволеності результатами трудової діяльності, реалізації у ній особистісного потенціалу, повне самовираження та самоактуалізація особистості [7; 123-125]. Зростання потреби у фахівцях широкого профілю є важливою закономірністю будь-якого суспільства, що розвивається. Особливо цінуються „надлишкові” базові знання та уміння спеціаліста, які забезпечують його ефективну діяльність у нестандартних ситуаціях, в критичних умовах [8; 9, с. 245-248].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з професійної підготовки фахівців у вищій школі розглядали А.М. Алексюк, В.І. Бондар, Н.М. Дем'яненко, В.І. Євдокимов, І.М.Ковчина, В.А. Козаков, Т.В. Крилова, В.Г. Кузь, Л.І. Нічуговська, В.В. Олійник, П.І. Підкасистий, О.О. Романовський, М.І. Шкіль, О.Г. Ярошенко та ін.; методичні основи професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах розглядали Бондар В.І., Смолук І.О., Чепелева Н.В., Чобітько М.Г., Щербан І.Д. та ін.

Мета статті полягає у розкритті технології змістового забезпечення професійної підготовки майбутніх психологів до взаємодії з маргінальними соціальними групами.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Болонський процес вивів регулювання системи вищої освіти за рамки національних меж держав і встановив

цілий ряд вимог та критеріїв для національних систем, реформування традиційних систем регулювання, що привели до необхідності модернізації усієї професійної підготовки як за формою, так і за змістом.

Орієнтація освітніх програм на результат означає зміну як їх змісту, так і методів навчання, і безпосередньо пов'язана з питанням забезпечення якості. В узагальненому вигляді сучасне забезпечення професійної підготовки студентів у вищому навчальному закладі включає:

- визначення відповідальності всіх учасників навчально-виховного процесу за професійну підготовку студентів;
- оцінку програм, як зовнішню, так і внутрішню, а також оцінку студентів [12, с.123-127].

Процеси забезпечення якості змісту підготовки майбутніх психологів пов'язані з новим підходом до навчання. Він ґрунтується на результатах навчання, виражених у набутті певних компетенцій. Саме на цій основі здійснюється розрахунок залікових одиниць з позицій трудових витрат студента, а не кількості лекційних, семінарських, лабораторних і інших аудиторних занять [3, с. 56-58; 11, с. 128-130;]. Такий підхід забезпечує якість підготовки випускників, адекватну потребам як розвитку наукових досліджень, так і ринків праці, оскільки на сьогодні робиться акцент на кількості років навчання студента, на те, чому він навчався і що може робити у свої професійній діяльності [15, с. 22-24].

Як підкреслюється в документах Болонського процесу і відповідно до традиційної автономії вищих навчальних закладів, основна відповідальність за забезпечення якості вищої освіти насамперед покладається на самі навчальні заклади, і таким чином створюється база для реальної відповідальності академічної системи в кожній державі.

На сьогодні в Україні відбувається перехідний етап до реалізації вимог Болонського процесу, тому поки що вищі

навчальні заклади не відмовилися від підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «спеціаліст».

- Як вказує галузевий стандарт вищої освіти України за спеціальністю 7.040101 «Психологія», випускники вищого навчального закладу за освітньо-кваліфікаційним рівнем «спеціаліст» будуть переважно працювати в таких галузях народного господарства, як охорона здоров'я, фізична культура та соціальне забезпечення, освіта, наука і наукове обслуговування, об'єднання громадян [4].

Сьогодні майбутні фахівці достатньо активно намагаються реалізувати для себе нові можливості економічного зростання, соціального просування по кар'єрних сходах, споживацької різноманітності, свободи самовираження. Проведені нами опитування студентів-психологів випускних курсів свідчать, що 83% опитаних погоджуються працювати більш напружено, з розширеним робочим графіком, в умовах з пред'явленням високих вимог, при адекватно витрачених зусиллях за вищу матеріальну винагороду. Лише 12% респондентів віддали перевагу стабільній зайнятості чи комфортним умовам праці перед високою заробітною платою. Особливо важливі, на погляд майбутніх фахівців в сучасних умовах таких особистісних якостей, як підприємливість, цілеспрямованість та самостійність, цим рисам у роботі віддали перевагу в середньому 58% від загальної кількості опитаних [10, с. 322-327; 13, с. 24-28].

У визначенні необхідної та достатньої сукупності умінь у майбутнього психолога ми виходили не тільки з професійних потреб фахівця даного профілю, але й потреб суспільства на сучасному етапі його розвитку. Вважаємо, що з метою професійної підготовки майбутніх психологів до взаємодії з маргінальними соціальними групами необхідно сформувати в них протягом першого року навчання *уміння*:

- здійснювати пошук навчальної ін-

формації; працювати з навчальною, методичною та науковою джерельною базою,

- обробляти джерельну базу, виокремлювати необхідний матеріал для подальшої підготовки;
- мати стійке бажання до повторення уже пройденого матеріалу.

Опрацювання теоретичного матеріалу психологічно-соціального наповнення має власну специфіку у вивченні. Аналіз існуючих змісту, форм і методів навчання майбутніх психологів свідчить, що за наявності значних можливостей дисциплін соціально-психологічного спрямування: їх вивчення не завжди передбачає цілеспрямоване формування вмінь під час професійної підготовки. Для забезпечення більш ґрунтовної підготовки майбутніх психологів до взаємодії з маргінальними соціальними групами потрібно забезпечити змістовність навчання, активізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів, організувати їх ефективну самостійну роботу, сформувати вміння самостійної роботи у єдності мотиваційного, когнітивно-навчального, процесуального, комунікативного та соціально-професійного компонентів. Таким студентам необхідно навчитись встановлювати міжпредметні зв'язки, які сприятимуть їх професійній підготовці та майбутньому кар'єрному зростанню та удосконаленню [4, с. 121-122;; 5, с. 45-47; 16, с. 233-237, 344-348; 17, с. 12-17].

Галузевий стандарт вищої освіти зі спеціальності «Психологія» встановлює вимоги до професійного відбору. Для забезпечення ефективного функціонування системи вищої освіти, здатної забезпечити у процесі реалізації освітньо-кваліфікаційної програми у вищому навчальному закладі цілі освітньої та професійної підготовки, що задекларовані в освітньо-кваліфікаційній характеристиці. Особа, яка виявляє бажання навчатися за спеціальністю «Психологія», повинна мати повну середню освіту, що підтверджується документом державного зразка, а також

– підготовку, що відповідає вимогам вступних випробувань, що проводяться вищим навчальним закладом, не повинен мати медичних протипоказань для роботи за обраною професією, та дотримуватись загальноприйнятих норм поведінки [4].

Як видно із Галузевого стандарту вищої освіти, першокурсники повинні бути готовими сприймати навчальний матеріал. Результатами їхнього навчання є високі або низькі бали за здачу заліків та іспитів. Вони показують, що багато студентів-психологів не використовують для навчання усі наявні знання резерви та багаж шкільних знань, що значно утруднює працю педагога на першому курсі.

У більшості випадків це зумовлено і тим, що викладачі не завжди використовують форми і методи, які сприяють підвищенню мотиваційної активності у когнітивній діяльності студентів, не озброюють їх ефективними методами навчально-методичної роботи. Під час проведення нашого дослідження ми стикалися з тим, що методика професійної підготовки студентів-психологів спирається на величезний фактажний матеріал, завдяки чому втрачається навчання практиці у подальшій діяльності. Таке навчання мінімізує активність студентів щодо подальшої діяльності під час практичних ситуацій, що конче необхідно психологу, сприяє формальному запам'ятовуванню фактичного матеріалу. Усе це призводить до низьких показників під час виробничої практики та ускладнює їхню подальшу діяльність як фахівців.

Для того, щоб отримати диплом фахівця, майбутні психологи повинні активно навчатися. Способи, що активізують навчально-пізнавальну діяльність студентів, що спонукають до активної розумової і практичної діяльності у процесі оволодіння матеріалом, коли активний не тільки викладач, але й студент – є активними методами навчання. Активні методи навчання припускають використання такої системи методів, яка направлена, головним чи-

ном, не на виклад викладачем готових знань і їх відтворення, а на самостійне оволодіння студентами знань у процесі активної пізнавальної діяльності. Саме у активній діяльності студенти оволодівають необхідними знаннями, уміннями, навиками для їх професійної діяльності, розвивають творчі здібності. В основі активних методів лежить діалогічне спілкування між викладачем і студентом, між самими студентами, вони повинні викликати особисту зацікавленість до вирішення пізнавальних завдань, можливість застосування студентами отриманих знань [6, с. 34-37; 2, с. 56-58].

До організаційних форм навчання у вищому закладі освіти, як правило, відносяться лекції, семінари, спецсемінари, колоквіуми, лабораторні роботи, практикуми та спецпрактикуми, самостійна робота, науково-дослідна робота студентів, виробнича, педагогічна, дипломна практика та інші.

Серед перерахованих форм найважливішою формою довгий час була лекція. Згідно вимог рішень Болонського процесу лекція відходить на другий план, відкриваючи шлях до самостійної роботи студентів, хоча й зостається провідною формою у навчанні студентів. Мета лекції – формування орієнтирів для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу. Лекція виконує наступні функції: інформаційну – викладає необхідні дані, стимулюючу – збуджує інтерес до теми, виховну, розвиваючу – подає оцінку явищам, розвиває мислення, орієнтовну – у проблемі, у джерельній базі, роз'яснювальну – спрямовує на формування основних понять у нації, переконуючу – подає наукові докази явищ. Від лекції не можна відмовлятися тому, що це знижує науковий рівень підготовки студентів, вона забезпечує засвоєння студентами теоретичних знань, розвиває теоретичне мислення та формує пізнавальний інтерес до змісту навчальної дисципліни та професійної діяльності.

На сьогодні найбільш прийнятною

є така форма лекції як лекція-візуалізація, під час якої використовуються принципи наочності. Психологічні дослідження показують, що наочність не тільки допомагає запам'ятовування навчального матеріалу, але й дозволяє активізувати мисленнєву діяльність. Р.Арнхейм, О.Ю.Артъемьева, І.С.Якиманська та інші учені підтверджують регулюючу роль образу у діяльності людини [1, с. 125-128; 234-237; 2, с. 46-48; 17, с. 23-24].

Під час лекції нами застосовуються методи викладу професійної інформації, пояснення знань, дослідницький. Наприклад, під час викладення лекційного матеріалу з дисципліни «Вступ до спеціальності», ми підкреслюємо, що психологічна допомога потрібна багатьом людям. Якщо людина визнала її необхідність, вони підуть до психолога. У кабінеті психотерапевта може виникнути ситуація нерозуміння: пацієнт не розуміє психолога, тому і відчуває себе незрозумілим. Психолог, у багатьох випадках, повинен стимулювати самодопомогу. Якщо людина не допомагає собі сама, то з часом можуть з'явитися хвороби чи те, що у народі називають «тріщинами» у взаємовідносин. Доволі часто людині хочеться отримати відповіді на питання, що її хвилюють «Як мені виховувати дітей», «Чому я не можу знайти роботу?». Якщо запитати про це декількох людей, то відповіді будуть самими різними, у результаті чого ми не станемо розумнішими, ніж були до цього. Всі ми «хворі» конфліктами, проблемами та труднощами, які пов'язані з нами самими, нашими партнерами, іншими оточуючими нас людьми, і, насамкінець, нашими життєвими цілями. Це обумовлює потребу у нових підходах та методах допомоги та самодопомоги, які повинні бути настільки ефективними, настільки і практичними. Ми підкреслюємо, що не та людина здорова, у якої немає проблем, а та, яка може з ними впоратися [5, с.13].

У результаті викладу матеріалу у

студентів підвищується мотивація до майбутньої професійної діяльності, вони починають більше упевнено відноситися до власного життя, бажають скоріше розпочати практичні заняття.

Підкреслимо, що час від часу, на старших курсах нами застосовуються такі форми лекцій, як лекція-бесіда, лекція із запланованими помилками, лекція-прес-конференція, лекція удвох (проводять теоретик і практик, які добре знають один одного).

Лекція удвох достатньо рідкісна форма роботи в аудиторії. Ми її проводимо не часто, тому що вона потребує визначеної теми, а також двох лекторів, які добре володіють як теоретичним, так і практичним матеріалом, є друзями і по життю, і в науці. За інших умов неможливо подати цю складну форму роботи студентам.

На третьому курсі в Київському інституті соціальних та культурних зв'язків імені святої княгині Ольги викладається спецкурс «Психологія соціальних зв'язків». Під час викладу саме цієї дисципліни ми застосовуємо «лекцію удвох». Тема заняття «Введення у самодопомогу». Під час лекції нами викладаються основні методи із самодопомоги дорослим для встановлення соціальних зв'язків у власному життєвому середовищі. Спочатку ми подаємо три основні принципи відносин між людьми: принцип розвитку, принцип різниці та принцип єдності. Вони відомі психологам і ми не будемо зараз на них зупинятися.

Під час викладу лекційного матеріалу підкреслюємо, що у рамках виховання та самодопомоги диференційний аналіз використовує п'ятиступеневий метод. Він поширюється на всі актуальні здібності, оскільки можуть призвести до міжособистих конфліктів і психічних розладів, та складається із наступних ступенів: перша – дистанціювання або спостереження, другий – інвентаризація, третє – ситуативне схвалення, четверте – вербалізація, п'яте – розширення цілей. Лектори напередодні вирішують, хто і про що буде

розповідати студентам, розподіляють ролі у мізансценах із залученням студентів, які приймають активну участь і добре запам'ятовують такі заняття.

Під час «лекції удвох» використовуються знання студентів, що необхідні для спільної діяльності, будується проблемна ситуація або декілька таких ситуацій, розгортається система доказів або спростувань, обґрунтовується кінцевий варіант ситуації. Дана форма викликає мисленнєві процеси, студенти можуть порівняти різні точки зору та зробити власний вибір, приєднатися до однієї. Висока активність педагогічної діяльності, також студенти отримують наочне уявлення про культуру спільного пошуку та прийняття рішень.

Результатом такої лекції є не тільки забезпечення професійної підготовки, а й що важливо, професійної етики.

Лекція закладає підвалини до семінарських та практичних занять, які спрямовані на розширення та деталізацію професійних знань. Підготовка до практичних занять не може бути обмежена прослуховуванням лекцій. Вона вимагає від студентів самостійної роботи у відповідності з методичними розробками з кожної теми. У сучасній освіті, особливо вищій, семінар є одним з основних видів практичних занять з гуманітарних наук. Він є засобом розвитку у студентів культури наукового мислення. Головна мета – навчити майбутнього психолога умінням використовувати теоретичні знання, набуті під час лекцій, та навчити навикам застосування цих знань на практиці.

У процесі відбору стратегій змісту підготовки майбутніх психологів до взаємодії з маргінальними соціальними групами нами висуваються наступні вимоги до лекційних занять:

По-перше, на початку лекції пропонуємо студентам відповісти на пи-

тання, що торкаються попереднього матеріалу, стимулюючи тим самим розумовий аналіз вирішення поставленої проблеми, виявляємо, що майбутній психолог зрозумів, а що не зрозумів.

По-друге, окреслюємо зону пошуку невідомої раніше проблемної ситуації, виявляємо, що студент знає із наступного матеріалу, про що можна уже вести діалог на відступах, а що потребує більш детального пояснення. Це полегшує нам роботу, тому що на питаннях, з якими вони знайомі із інших дисциплін, можна зупинитися дуже коротко, вивільнивши більше часу на ті проблемні сфери, які студент ще не знає.

По-третє. Майбутній психолог бачить ще одне місце у власній пізнавальній діяльності і тим самим управляє цією діяльністю, знаходить відповіді на нерозкриті під час лекції проблеми.

По-четверте. Студент-психолог із задоволенням вступає в діалогічне спілкування, особливо третьокурсники - п'ятикурсники, що призводить до спільної розумової діяльності з викладачем по знаходженню рішень інноваційних завдань.

Висновок. Технології професійної підготовки майбутніх психологів до взаємодії з маргінальними соціальними групами, згідно Болонського процесу, припускають, що випускник повинен бути здатним:

- продемонструвати знання і розуміння у галузі, яку вивчав, і застосовувати знання і розуміння професійних ситуацій;
- здійснювати пошук і використовувати інформацію для вирішення конкретних і абстрактних проблем;
- уміти вербально демонструвати своє розуміння, уміння і способи діяльності, колегам, керівництву і споживачам послуг;
- продовжувати навчання самостійно;
- сприяти розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арнхейм Р. Новые очерки по психологии искусства. – М.: Прометей, 1994. – 352 с
2. Артёмьева Е.Ю. Психология субъективной семантики. – Изд. 2-е. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та. 2007. – 136 с.
3. Галузевий стандарт вищої освіти. – Видання офіційне, 2003.
4. Лойшен Ш. Психологический тренинг учений. Школа Вирджинии Сатир. – Спб: Питер, 2001. – 160 с.: ил. – (Серия «Практикум по психотерапии»). – С. 31.
5. Пезешкиан Н. Психотерапия повседневной жизни: тренинг разрешения конфликтов. – СП.: Речь, 2001. – 288 с., - с.13.
6. Скрипченко О. В. Психолого-педагогічний аналіз уроку: Навч. посіб. для викл. психології і педагогіки та студ. пед. вузів і пед. училищ / Скрипченко О. В., Лисянська Т. М., Скрипченко Л. О.; МО України. НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – 102 с.
7. Слободянюк А.А. Научно-методические основы создания и использования комплекса технологий обучения в профессиональной подготовке студентов технического вуза: Дис... доктора пед. наук: 13.00.02/ Севастопольский гос. технический ун-т. – Севастополь, 1994. – 272 л. – Библиогр.: л. 259–271.
8. Смолкин А.М. Методы активного обучения. – М., 1991., с. 30.
9. Смолюк І. О. Розвиток педагогічних технологій у вищих закладах освіти України (теорія і практика): Дис... доктора пед. наук: 13.00.01 / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1999. – 375 л. – Бібліогр.: л. 357–375. Захист 22.10.1999.
10. Снігур Л.А. Психологія становлення громадянськості особистості: Дис... доктора психол. наук: 19.00.07/Південноукраїнський держ. пед. ун-т. – О., 2004. – 447 с. – Бібліогр.: арк. 373–447. Захист 05.07.2005.
11. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний (психологические основы). – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 344 с.
12. Фурман А. В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення/ Державна академія керівних кадрів освіти МО України. – К.: Правда Ярославічів, 1977. – 339 с.
13. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз): Навч. посіб. – К.: МАУП, 2000. – 152 с.
14. Чепелева Н. В. Психология чтения учебной и научной литературы в системе профессиональной подготовки студентов: Дис... доктора психол. наук: 19.00.07/КГПИ им. М.П. Драгоманова. – К., 1992. – 397 л. Захист 10.12.1992.
15. Чобітько М.Г. Теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів: Автореф. дис... доктора пед. наук: 13.00.04/ АПН України. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. – К., 2007. – 43 с. Захист 25.04.2007.
16. Щербан Т.Д. Психологія навчального спілкування: Дис... доктора психол. наук: 19.00.07/Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2005. – 445 с. – Бібліогр.: арк. 382–445. Затв. 15.12.05 № 64-06/07.
17. Якиманская И.С. Методология и диагностика в психологическом исследовании. – Оренбург: ОГПУ, 2001. – 43 с.
18. <http://jam-ccenter.at.ua>. Режим доступу 07.12.2010 о 12.21.